

Г.М. Возняк
Г.М. Литвиненко
Ю.І. Мальований

АЛГЕБРА

---

9 КЛАС

Підручник
для загальноосвітніх
навчальних закладів

За редакцією члена-кореспондента АПН України
Ю.І. Мальованого

Затверджено Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 22.1я72
74.262.21
В53

Головний редактор
Б.С. Будний

Рецензенти:
кандидат фізико–математичних наук,
доцент Тернопільського обласного інституту післядипломної освіти
Д.М. Галан

кандидат педагогічних наук,
зав. кабінету математики Донецького обласного інституту післядипломної освіти
Л.Я. Федченко
вчитель математики Оброшинської середньої школи Львівської області,
вчитель–методист
М.О. Марич

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11–3488 від 10.08.2001)*

Возняк Г.М., Литвиненко Г.М., Мальований Ю.І.
В53 Алгебра: Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. —
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
ISBN 966-7924-53-X

ББК 22.1я72

ISBN 966-7924-53-X

© Возняк Г. М., Литвиненко Г. М.,
Мальований Ю.І., 2003
© Навчальна книга – Богдан,
макет, художнє оформлення, 2003

Зміст

Передмова	6
-----------------	---

I. Нерівності, функції та рівняння

§ 1. Нерівності

1.1. Числові нерівності	9
1.2. Властивості числових нерівностей	13
1.3. Почленне додавання і множення числових нерівностей	16
1.4. Застосування нерівностей для оцінки значень виразу	19
1.5. Лінійна нерівність з однією змінною	21
1.6. Система лінійних нерівностей з однією змінною	28
1.7. Нерівності, що містять модулі	34
1.8. Доведення нерівностей	38
Запитання для самоперевірки	41
Задачі і вправи для самоконтролю	41

§ 2. Квадратний тричлен

2.1. Квадратний тричлен та його властивості	43
2.2. Розкладання квадратного тричлена на множники	45
Запитання для самоперевірки	48
Задачі і вправи для самоконтролю	49

§ 3. Квадратична функція

3.1. Поняття квадратичної функції	50
3.2. Функція $y = x^2 + n$ та її графік	51
3.3. Функція $y = (x + m)^2$ та її графік	53
3.4. Функція $y = (x + m)^2 + n$ та її графік	55
3.5. Функція $y = ax^2$ та її графік	57
3.6. Функція $y = a(x + m)^2 + n$ та її графік	61
3.7. Функція $y = ax^2 + bx + c$ та її графік	64
3.8. Властивості квадратичної функції	68
3.9. Перетворення графіків функцій	75

Запитання для самоперевірки	77
Задачі і вправи для самоконтролю	78
§ 4. Нерівності другого степеня з однією змінною	
4.1. Графічний спосіб розв'язування	79
4.2. Аналітичний спосіб розв'язування	82
4.3. Метод інтервалів	86
Запитання для самоперевірки	89
Задачі і вправи для самоконтролю	89
§ 5. Система рівнянь другого степеня з двома змінними	
5.1. Степінь рівняння з двома змінними	90
5.2. Розв'язування системи рівнянь другого степеня з двома змінними	91
5.3. Розв'язування текстових задач	97
Запитання для самоперевірки	101
Задачі і вправи для самоконтролю	101
§ 6. Числові послідовності	
6.1. Послідовності та їх властивості	102
6.2. Арифметична прогресія	109
6.3. Геометрична прогресія	116
6.4. Нескінченна спадна геометрична прогресія	122
Запитання для самоперевірки	124
Задачі і вправи для самоконтролю	125
II. Елементи прикладної математики	
§ 7. Математичне моделювання	
7.1. Приклади математичного моделювання	129
7.2. Задачі на відсоткові розрахунки	132
§ 8. Наближені обчислення	
8.1. Абсолютна і відносна похибка наближеного значення числа	138
8.2. Дії над наближеними значеннями чисел	145
Запитання для самоперевірки	149
Задачі і вправи для самоконтролю	149

§ 9. Елементи статистики

9.1. Перші відомості про статистику	150
9.2. Графічне зображення статистичних даних	154
9.3. Середні значення	155
9.4. Мода і медіана	161
Запитання для самоперевірки	163
Задачі і вправи для самоконтролю	163

Повторення

1. Числа і дії над ними	166
2. Тотожні перетворення	167
3. Рівняння і системи рівнянь	168
4. Нерівності	169
5. Функції	171
6. Послідовності	174
7. Текстові задачі	175
Задачі і вправи для самоконтролю	176
8. Задачі підвищеної складності	176
Відповіді та вказівки	179
Формули	183

§ 1. НЕРІВНОСТІ

1.1. ЧИСЛОВІ НЕРІВНОСТІ

① Вам уже не раз доводилося порівнювати числа. В результаті порівняння встановлюють одне з трьох можливих відношень між двома числами a і b : a більше від b ($a > b$); a менше від b ($a < b$); a дорівнює b ($a = b$).

Ви знаєте, що будь-яке додатне число більше від 0, а будь-яке від'ємне число менше від 0. Тому запис $a > 0$ означає, що a — число додатне, а запис $a < 0$ — що a — число від'ємне.

На координатній прямій додатні числа розміщені справа від нуля, а від'ємні — зліва. Взагалі, якщо $a > b$, то число a на координатній прямій розміщене правіше від b (рис. 1).

Рис. 1

Досі строгих означень відношень «більше», «менше», «дорівнює» між двома числами не давалося, хоча вони досить прості і побудовані на використанні значення різниці даних чисел. Як відомо, така різниця може бути додатною, від'ємною або дорівнювати нулю. Відповідно,

число a більше від числа b , якщо різниця $a - b$ додатна:

$$a > b, \text{ якщо } a - b > 0;$$

число a менше від числа b , якщо різниця $a - b$ від'ємна:

$$a < b, \text{ якщо } a - b < 0;$$

число a дорівнює числу b , якщо різниця $a - b$ дорівнює нулю:

$$a = b, \text{ якщо } a - b = 0.$$

Враховуючи ці означення, для порівняння будь-яких двох чисел слід утворити їх різницю і визначити її знак.

Розглянувши приклади, спробуємо визначити, що більше:

а) $\frac{5}{8}$ чи $\frac{4}{7}$?

$$\frac{5}{8} - \frac{4}{7} = \frac{35 - 32}{56} = \frac{3}{56} > 0. \text{ Отже, } \frac{5}{8} > \frac{4}{7}.$$

10 Нерівності, функції та рівняння

б) -15 чи -17 ?

$-15 - (-17) = -15 + 17 = 2 > 0$. Отже, $-15 > -17$.

в) $0,333$ чи $\frac{1}{3}$?

$0,333 - \frac{1}{3} = \frac{333}{1000} - \frac{1}{3} = \frac{999 - 1000}{3000} = -\frac{1}{3000} < 0$. Отже, $0,333 < \frac{1}{3}$.

г) 7 чи $4\sqrt{3}$?

Для визначення знака різниці $7 - 4\sqrt{3}$ перетворимо її, записавши 7 як $4 + 3$. Маємо:

$$\begin{aligned} 7 - 4\sqrt{3} &= 4 + 3 - 4\sqrt{3} = 4 - 4\sqrt{3} + 3 = 2^2 - 2 \cdot 2 \cdot \sqrt{3} + (\sqrt{3})^2 = \\ &= (2 - \sqrt{3})^2 > 0. \text{ Отже, } 7 > 4\sqrt{3}. \end{aligned}$$

② Два числа, сполучені знаком $>$ (більше) або $<$ (менше), утворюють числову **нерівність**.

Приклади: $3 < 5$; $-1 > -9$; $0 < 4,5$.

Знаки нерівності $>$ і $<$ називають **протилежними**.

Тому нерівності виду $a > b$ і $c < d$ (або $a < b$ і $c > d$) називають нерівностями **протилежного смислу**.

Наприклад, $\sqrt{5} > 2$ і $0,3 < \frac{1}{3}$ є нерівностями протилежного смислу; нерівності $4 < 6,5$ і $8 > 0$ — так само.

Нерівності виду $a > b$ і $c > d$ (або $a < b$ і $c < d$) називають нерівностями **однакового смислу**.

Наприклад, $\sqrt{5} > 2$ і $\pi > 3,1$ — нерівності однакового смислу.

Як і числові рівності, числові нерівності можуть бути **правильними** і **неправильними**. Наприклад, нерівності $2 < 7$, $0,5 > \frac{1}{3}$ є прави-

льними, а нерівності $1 > 2$, $3 < -0,8$, $\frac{1}{3} > \frac{1}{2}$ — неправильні.

③ У процесі розв'язування задач та доведення тверджень користуються такими очевидними властивостями.

Запитання для самоперевірки

1. Які способи розв'язування нерівностей другого степеня з однією змінною ви знаєте?
2. Поясніть суть графічного способу розв'язування нерівностей другого степеня з однією змінною. Проілюструйте свої міркування, розв'язавши нерівність $2x^2 + 7x - 4 > 0$.
3. Як розв'язати аналітичним способом нерівність другого степеня у випадку, коли квадратний тричлен у лівій частині нерівності:
  - а) можна розкласти на лінійні множники;
  - б) не можна розкласти на лінійні множники.
4. Скільки розв'язків може мати нерівність другого степеня з однією змінною?
5. На прикладі нерівності $(x + 2)(x - 1,5)(x - 3,5) \leq 0$ поясніть, як розв'язують нерівності методом інтервалів.

Задачі і вправи для самоконтролю

- 1°. Розв'яжіть графічним способом нерівність:

а) $x^2 + 8x + 15 > 0$;	б) $2x^2 - x - 6 \leq 0$;
в) $9x^2 + 6x + 1 > 0$;	г) $-x^2 + 10x - 25 \leq 0$;
г) $3x^2 + 5x + 7 < 0$;	д) $4x^2 + x + 2 > 0$.
- 2°. Розв'яжіть аналітичним способом нерівність:

а) $(x - 2)(x + 5) > 0$;	б) $(x + 1)(3 - x) < 0$;
в) $x^2 + 4x + 5 > 0$;	г) $-x^2 + x - 3 > 0$.
3. Розв'яжіть нерівність:

а°) $x^2 - 3x > 0$;	б°) $x^2 < 36$;
в) $3x^2 - 7x - 40 \leq 0$;	г°) $(x + 1)(x - 2)(x - 6) > 0$;
г) $(x - \pi)(2 + x)\sqrt{4 - x} \leq 0$;	д) $4x^3 - 14x^2 - 30x > 0$;
в) $\frac{x^2 + 1}{x^2 - 4x - 60} < 0$;	г) $\frac{x^2 - 2x - 35}{ x + 3} \geq 0$.
4. Знайдіть область визначення функції:

а°) $y = \sqrt{(5 - x)(x - 4)}$;	б) $y = \sqrt{9x - x^2}$;
в) $f(x) = \frac{3}{\sqrt{3x^2 - 2x - 5}}$;	г) $f(x) = \frac{\sqrt{x^2 - 7x + 10}}{\sqrt{x^2 + 10x + 25}}$.

90 Нерівності, функції та рівняння

5. При яких значеннях a графік функції $y = x^2 - 2(a - 1)x + 2a + 1$ повністю розміщений над віссю абсцис?
- 6*. При яких значеннях b нерівність $3bx^2 - 4(b - 1)x + 2b - 5 > 0$ є правильною для всіх дійсних x ?
- 7*. Якими мають бути сторони прямокутників із площею 144 м^2 , щоб їхній периметр був більшим від 50 м ?

§ 5. СИСТЕМИ РІВНЯНЬ ДРУГОГО СТЕПЕНЯ З ДВОМА ЗМІННИМИ

5.1. СТЕПІНЬ РІВНЯННЯ З ДВОМА ЗМІННИМИ

Розглянемо рівняння з двома змінними:

а) $2x = 5y - 2$;

б) $x^2 - 6xy = 4$;

в) $xy^2 + 7x^2 = 4xy^2 - 2$;

г) $x(3y^2 - xy^3) + 4 = x^2 - 5x^2y^3$.

Кожне з них шляхом перетворень, що не порушують рівносильності, можна звести до такого вигляду, щоб у лівій їх частині був многочлен, а у правій — нуль.

Для рівнянь а) і б) необхідне перетворення полягає у перенесенні всіх членів рівняння в одну частину:

а) $2x - 5y + 2 = 0$;

б) $x^2 - 6xy - 4 = 0$.

Для рівняння в) це перетворення доповнюється зведенням подібних членів:

в) $xy^2 + 7x^2 - 4xy^2 + 2 = 0$; $-3xy^2 + 7x^2 + 2 = 0$.

У рівнянні г), крім уже названих перетворень, потрібно ще й розкрити дужки:

г) $x(3y^2 - xy^3) + 4 - x^2 + 5x^2y^3 = 0$; $4x^2y^3 + 3xy^2 - x^2 + 4 = 0$.

Якщо рівняння з двома змінними можна звести до зазначеного вигляду, то *степенем* цього рівняння називають *ступінь многочлена у його лівій частині, тобто суму показників степенів змінних у тому члені, де вона найбільша*.

Отже, рівняння а) — першого степеня; рівняння б) — другого степеня; рівняння в) — третього степеня; рівняння г) — п'ятого степеня.

Зауважимо, що рівняння, всі члени якого мають однаковий степінь, а вільний член дорівнює нулю, називається *однорідним*.

Наприклад, рівняння $2x^2 - 4y^2 + 3xy = 0$ є однорідним.

Загальний вигляд повного рівняння другого степеня з двома змінними є таким:

$$ax^2 + bxy + cy^2 + dx + ey + k = 0,$$

причому коефіцієнти a , b і c не можуть дорівнювати нулю одночасно, бо тоді рівняння буде не другого, а першого степеня.

Задачі і вправи

242°. Визначте степінь рівняння:

- а) $2x^2 - 3xy + 4y^2 = 4$;   б) $x^3 + 3y^2 + 2xy = 0$;
 в) $5x^2 - 4y^2 - 2x + 7y + 9 = 0$;   г) $3xy^2 - 4y + 7 = 0$;
 г) $6y^2 + xy - 5x^2 = 7$;   д) $xy^2 - x^2 + 3y = 0$.

Знайдіть будь-які два розв'язки рівняння (243–244).

243°. а) $xy = 12$;   б) $x^2 - y^2 = 0$;   в) $x^2 - y = 0$;
 г) $x - xy = 0$;   г) $x - xy = 2$;   д) $x^2 + y^2 = 9$.

244. а) $x^2 - 2xy + y^2 = 0$;   б) $x^2 - 4xy + 4y^2 = 0$;
 в) $x^3 - 3x^2y + 3xy^2 - y^3 = 0$;   г) $4x^2 - 4xy + y^2 = 0$;
 г) $x^2 - 2xy + y^2 + x - y = 0$;   д) $(x^2 + y^2)(x - 1) = 0$;
 е) $(x^2 + y^2)(y + 1) = 0$;   є) $(x^2 + y^2)(2x - 1) = 0$.

245*. Складіть рівняння з двома змінними, яке:

- а) не має розв'язків;   б) має один розв'язок;
 в) має два розв'язки;   г) має більше двох розв'язків.

246. Які з даних рівнянь є однорідними?

- а) $x^2 - 3xy + y^2 = 0$;   б) $x^2 - 3xy + y^2 = 1$;
 в) $x^2 - 3xy + 4y^2 = 0$;   г) $x^2 - 3xy + y = 0$;
 г) $x^2 - 3xy + y^2 = 2x$;   д) $x^2 - 3xy + 4y = 0$.

5.2. РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СИСТЕМИ РІВНЯНЬ ДРУГОГО СТЕПЕНЯ З ДВОМА ЗМІННИМИ

① Систему рівнянь другого степеня з двома змінними можуть утворювати два рівняння, кожне з яких є рівнянням другого степеня, або якщо одне з них є рівнянням другого, а друге — першого степеня.

Єдиного способу розв'язування таких систем не існує. Зазвичай застосовуються різні способи розв'язування систем: підстановки, додавання, деякі штучні прийоми. Проілюструємо це на прикладах.

ФОРМУЛИ

1. ВЛАСТИВОСТІ СТЕПЕНІВ

Для будь-яких цілих m , n і додатних a і b справедливі рівності:

$$a^n \cdot a^m = a^{n+m}; \quad a^n : a^m = a^{n-m}; \quad (a^n)^m = a^{nm};$$

$$(ab)^n = a^n b^n; \quad \left(\frac{a}{b}\right)^n = \frac{a^n}{b^n}; \quad a^{-n} = \frac{1}{a^n}; \quad a^0 = 1.$$

2. МНОГОЧЛЕНИ

Для будь-яких a і b справедливі рівності:

$$a^2 - b^2 = (a - b)(a + b); \quad (a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2;$$

$$(a + b)^3 = a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3; \quad (a + b)^3 = a^3 + b^3 + 3ab(a + b);$$

$$a^3 + b^3 = (a + b)(a^2 - ab + b^2); \quad a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2).$$

3. ВЛАСТИВОСТІ КВАДРАТНИХ КОРЕНІВ

Для будь-якого натурального n та невід'ємних a і b справедливі рівності:

$$\sqrt{ab} = \sqrt{a} \cdot \sqrt{b}; \quad \sqrt{\frac{a}{b}} = \frac{\sqrt{a}}{\sqrt{b}}, \quad b \neq 0;$$

$$\sqrt{a^2} = |a| = \begin{cases} a, & \text{якщо } a \geq 0, \\ -a, & \text{якщо } a < 0; \end{cases} \quad \sqrt{a^{2n}} = |a|^n.$$

4. КВАДРАТНИЙ ТРИЧЛЕН

$$ax^2 + bx + c = 0, \quad x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}.$$

$$ax^2 + bx + c = a(x - x_1)(x - x_2);$$

$$x_1 + x_2 = -\frac{b}{a}; \quad x_1 \cdot x_2 = \frac{c}{a},$$

де x_1 і x_2 — корені квадратного рівняння.

Навчальне видання

Возняк Григорій Михайлович
Литвиненко Григорій Миколайович
Мальований Юрій Іванович

(Тему «Елементи статистики» підготувала Ольга Григорівна Возняк)

АЛГЕБРА

**Підручник для 9 класу
загальноосвітніх навчальних закладів**

За редакцією члена-кореспондента АПН України

Ю.І. Мальованого

Головний редактор *Б.С. Будний*

Редактор *Г.Є. Безкорвайний*

Технічний редактор *І.О. Козуб*

Художник *В.А. Басалига*

Комп'ютерна верстка *А.В. Кравчук*

Підписано до друку 8.07.2003. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 10,69. Умовн. фарбо-відб. 21,39.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

46008, м.Тернопіль, вул. Танцорова, 14. А/с 529.

тел./факс (0352) 43-00-46; 25-18-09; 25-37-53

E-mail: *publishing@budny.te.ua*

www.bohdan-books.com